BOOK REVIEW / KİTAP İNCELEMESİ

Bilgin Çelik, *İttihatçılar ve Arnavutlar – II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu Ve Arnavutluk Sorunu*, Bûke Kitapları Yayınları, İstanbul 2004, ISBN 975-8454-54-4, ss.536.

Serkut Alparslan

Doktorant, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye
e-mail: serkut.alparslan@outlook.com
ORCID ID: 0000-0001-5593-9267

Near East Historical Review

11/1, January / Ocak 2021
e-ISSN: 2717-6363 (Online)
www.nehrreview.com

Article Type - Makale Türü : Book Review / Kitap İncelemesi
Received Date - Geliş Tarihi : 25.12.2020
Accepted Date - Kabul Tarihi : 20.01.2021
Pages - Sayfa : 81 - 91

doi : <http://dx.doi.org/10.29228/nehrreview.49108>

Citation - Atıf : Serkut Alparslan, “Kitap İncelemesi: Bilgin Çelik, *İttihatçılar ve Arnavutlar – II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu Ve Arnavutluk Sorunu*, Bûke Kitapları Yayınları, İstanbul 2004, ISBN 975-8454-54-4, ss.536”, *Near East Historical Review*, 11/1, January, 2021, pp. 81 - 91

Near East Historical Review
11/1, January - Ocak 2021
81- 91
Book Review / Kitap İncelemesi

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

Bilgin Çelik, *İttihatçılar ve Arnavutlar – II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu Ve Arnavutluk Sorunu*, Buke Kitapları Yayınları, İstanbul 2004, ISBN 975-8454-54-4, ss.536.

Serkut Alparslan

Doktorant, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye
e-mail: serkut.alparslan@outlook.com
ORCID ID: 0000-0001-5593-9267

İncelediğimiz kitap, *İttihatçılar ve Arnavutlar: II. Meşrutiyet Dönemi'nde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu*'dur. Eserin yazarı ise Dokuz Eylül Üniversitesi Öğretim Üyesi ve DEU Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Doç. Dr. Bilgin ÇELİK'tir. Kitabın temel içeriği, mezkûr yazarın 2004 yılında yayımladığı doktora tezinden müteşekkildir. Yazarın verilen künyesinden alanına vakıf bir araştırmacı olduğu anlaşılmaktadır. Yine yazarın ön sözde belirttiği üzere, İzmir ve İstanbul kütüphaneleri ile Başbakanlık (*şimdiki Cumhurbaşkanlığı*) Osmanlı Arşivi'ne ilaveten Arnavutluk Milli Kütüphanesi'nden ve Arnavutluk Devlet Arşivi'nden de kapsamlı olarak yararlandığını ifade etmesi alanında uzmanlaştığının karinesi olmakla beraber, eserinin analitik (*karşılaştırmalı*) bir bakış açısı ve metotla kaleme alınıp alınmadığına dair kuşkuyla baştan dağıtmakta ve alanı nezdinde güven arz etmektedir. *İttihatçılar ve Arnavutlar* adlı kitabı, Buke Kitapları yayınlarından Ağustos 2004 yılında, İstanbul'da basılmıştır. Kitabın künyesinden de anlaşıldığı kadarıyla, birinci baskısı söz konusu yılda yapılmıştır. Eser, kısaltmalar, önsöz, giriş ve kaynakça bölümleri dahil olmak üzere toplamda 536 sayfa olup; 4 ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla, Arnavut Ulusçuluğu'nun Doğuşu, 12 alt başlık; Meşrutiyet ve Arnavutlar, 23 alt başlık; Arnavut Ulusçuluğu'nun Kültürel Boyutu, 27 alt başlık, Arnavutluk Sorunu ve Arnavutluk İsyanları, 14 alt başlık ihtiva etmektedir. Bu bağlamda alt başlıkların niceliği itibarıyla adeta makalelerin derlenmesiyle form kazanmış bir eseri çağrıştırdığı ileri sürülebilir. İçindekiler bölümündeki ana başlıkların veriliş sırasına göre başlıklara kısaca değinmek gerekirse, "*kısaltmalar*" bölümünde yazarın akademik bir eserde fazla yer

işgal edebilecek başlıca terimlerin kısaltmalarına titizlikle yer verdiği görülmektedir. Sözgelimi, “Arnavutluk Devlet Arşivi’nden (ADA)”, “Teşebbüs-ü Şahsi ve Âdem-i Merkezi Cemiyet’ine” (TŞAMC)’ kadar detaylandırmak mümkündür. Kısaltmalar bölümünü izleyen “Ön sözde” yazar, İttihatçılar ve Arnavutları tarihsel kökenleri, siyasi, kültürel ve dini boyutlarıyla birlikte çok katmanlı bir araştırma ve incelemeye tabii tuttuğunu özet geçmiştir. Dolayısıyla eserin önsözü **yazarın amacının ipuçlarını** verir niteliktedir. Eserin isminin İttihatçılar ve Arnavutlar konulması ise yazarın “**makro ve mikro**” konuyu tek bir eserde buluşturduğunun resmidir. Yine de orijinalde gerek İttihatçıların ve gerek Arnavutların, Osmanlı Siyasi Tarihi’nde hacim bakımından dar kapsamlı olmasına istinaden “**mikro**” bir konu seçip incelendiğini söylemek mümkündür. Nitelik bakımından esere eğildiğimizde ise yazarın “**II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu**” alt başlıklı ismiyle müsemma olarak bir “**problematigi**” ele aldığı doğrudan anlaşılıyor. Bununla birlikte yazarın ön sözde İttihatçılar ve Arnavutları, ümmet anlayışından farklı farklı bir dairede incelemeyi amaçladığını ve bu alanda ilk ciddi bilimsel çalışmayı yapan Dr. Nuray Bozbora’nın çalışmadığı 1908’den sonraki süreci ortaya koyduğunu önemle belirtmesi, eserin alt başlığındaki ismiyle beraber düşünüldüğünde yazarın niyetini okuyuculara baştan sunduğunun emareleri sayılmalıdır. Böylelikle okurun çalışma hakkında kapsamlı bir fikir edinmesine imkân tanındığı âşikârdır. Nitekim kitabın “**dikotomik başlığı**” ve değerlendirmeye çalıştığı İttihatçıların ve Arnavutların kimi zaman sütliman, kimi zamansa cendereye giren ilişkilerinin teması arasında uyum gözlemlenebilir. İçindekiler kısmı zaten konunun bütün yönleriyle ele alındığını sergiliyor. Öte taraftan yazarın her ana bölümün sonunda “**dipnot**” bölümüne yer vermesi, sayfanın aşağısında dipnot verme usûlünü tercih etmediğinin göstergesidir. Bununla birlikte eserde yokluğu en dikkat çekici unsur “**index**” bölümüdür. Dolayısıyla araştırmacıların bir konuya anahtar kelimeler üzerinden doğrudan erişme imkânı bulunmaması yazarın ve eserinin eksi yönlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Ancak kitabın alt başlıkları sayıca bir hayli çok olduğundan okuyuculara konuya ulaşmakta basamak işlevi görerek, büyük kolaylık tanımaktadır. Unutmadan belirtmeliyiz ki eserin bir doktora tezi olması konuyu her bakımdan ispatlama amacına yönelttiğinden, doğal olarak akademik kaygılarla kaleme alınmış bu eserin, okunabilirlik bakımından, aktüel ve popüler eserlerle eşdeğer olmadığı konusu okurun gündemine gelebilir. Çelik’in ön sözde “**konu bütünlüğünü sağlama ve kronolojik anlatım açısından bazı problemlerle karşılaşıldığını**” ifade etmesi bu esasa yaslanıyor olsa gerektir. Hiç kuşkusuz İttihatçıların ve Arnavutların etkinliklerinin birçok üst ve alt başlık içinde paralellik göstermesi kimi konuların, cümlelerin ve söz öbeklerinin dahi büyük oranda benzerlik taşımasıyla ve hatta tekrarlarla düşülmesiyle sonuçlanmıştır. Örnek vermek gerekirse, konu tekrarı bağlamında Arnavut Kongreleri dahilinde işlenen Arnavut Alfabetesi hususu, tekrar Arnavut Alfabetesi başlığı altında özel olarak irdelenmiştir. Nitekim eser bu yönüyle birçok bakımdan kronolojik değil “**tematik nitelikler**” taşımaktadır. Özetle, **kitabın ana konusu** -ismiyle birebir örtüşmektedir; “**efradını cami ağyarını mâni**” vecizesinin gereklerine uygunluğu bakımından “**nispeten**” başarılı addedilebilir- İttihatçılar ve Arnavutların, II. Meşrutiyetin ilan edilmesinde birlikte aldıkları role karşılık, Arnavut Aydınlarının ve Beylerinin otonomi

talepleri karşısında karşı saflarda yer almalarıyla başlayan sürecin Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmesiyle (Kasım 1912) neticelenmesidir.

Giriş Bölümü'nün konusu, Balkanlar'ın tarih boyunca etnik bakımdan en karışık bölge olmasından bahisle, Arnavutların ulus devlet kurmayla sonuçlanan özerklik ve bağımsızlık girişimlerinin tanımlanması konusunda tarihçiler arasında görüş ayrılıkları yaşanması ve bunun olağanlığıdır. Dr. Nuray Bozbora'nın Batılı ve Türk tarihçilerin çoğunun analizlerine göre özgün ancak aykırı görüşler sunduğunun belirtilmesi bölümün dikkat çekici yanlarından biridir. Amacı ise “*Arnavutluk isyanlarının tarihsel aksiyomları/mütearifeleri*” hakkında veriler bağışlayarak birinci bölümdeki ve ondan daha ziyade ikinci bölümdeki yakın dönemi kapsayan Arnavut isyanlarının arka planını açıklamaktır. Bu bağlamda 15. asırda Osmanlı'ya karşı ayaklanan İskender Bey'e ve 18. asrın ortalarında Buşhati Ailesi'nin İşkodra'da, Tepedelenli Ali Paşa'nın Yanya'da Paşalıklar kurduğuna değinerek, Arnavutların uysallık dışı karakteristiğini; isyan fenomeni konusundaki fikirlerini üstü kapalı olarak somutlama ortamı tasarlamıştır. Sonuçta Arnavutluk isyanlarına dair mitsel, tarihsel, dilsel, dinsel, kültürel öğelerin özeti verilerek kısa bir tanıtımı yapılmıştır.

Birinci Bölüm'de (Arnavut Ulusçuluğu'nun Doğuşu) Arnavutluk'un genel tarihi, siyasi sosyal yapısı hakkında kısa bilgiler verilirken, bu yapının daha sonra ortaya çıkacak olan Arnavut ulusçuluğuna etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Arnavut ulusçuluğunun kökenleri, bu ulusçuluğun doğması ve gelişmesinde, Arnavut aydınlarının çalışmaları ve rolleri, büyük devletlerin ve onların etkisinde olan Balkan Devletlerinin ekonomik ve siyasi hedeflerinin Arnavut ulusçuluğu üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Sözelimi, Meşrutiyet öncesinde kurulan Prizren Arnavut Birliği/Başkim'in (1877) din ve mezhep ayrımı gözetmeyen laik Arnavutçu bir hareket olduğu imlenerek, bir sonraki bölümde İttihatçılarla birleşilmesine ve ayrışılmasına varan ve üstelik Sultan Hamid'i ve İttihatçıları devirmeyi öngören bir ayaklanmanın gerekçelerine zımni bir zemin hazırlanmıştır. Bu anlamıyla kitabın hamulesi (*üstlendiği yükü*) ortaya konularak okurlara uzmanlaşma zemini yaratılırken, ikinci bölümdeki önermelerin savunulmasına yönelik atmosfer de tasarlanmıştır.

İkinci Bölüm'de (*Meşrutiyet ve Arnavutlar*) ise Çelik, öncelikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çekirdek kadrosunun, 19. yüzyılın başında kurulmuş Carbonari Cemiyeti'ni örnek alarak kurulduğuna ilişkin savlarla konuya giriş yapmıştır. Jön Türklerle ilgili çalışmaları bulunan R. R. Ramsuar'ın, İbrahim Temo'nun İtalya'ya gittiği vakit bir Mason locası ziyaretinden etkilenecek, yurda döndüğünde cemiyetin temellerini gizli masonik esaslara göre tasarladığını, ileri sürdüğüne değinilmiştir. Böylece, birinci bölümde temas edilen, Bektaşilik-Masonluk ilişkisinin Arnavutlar nezdinde billurlaştırılmasına özen gösterilmiştir. Öte taraftan, gizli cemiyetin nüvesini Arnavut asıllı şahıslar teşkil ettiğinden (*İbrahim Temo, Necip Draga, İsmail Kemal, İshak Sukûti*) ve 1908'de Meşrutiyet'in ilan edilmesinin yegane itici gücü olan Arnavut Ayaklanmasının İttihatçı bir Arnavut olan Resneli Niyazi Bey'in liderliğinde çıktığından bahisle, Arnavutların Meşrutiyet'ten kendi dillerinde eğitim ve otonomi beklentilerinin

hükümetin merkezîyetçi (*Türkçü*) politikalarına bağlı biçimde akim kalmasından sonra İttihatçıların ve Arnavutların Selanik ve Manastır hizipleri olarak türdeş olmayan bir şekilde bölünmesine¹ ilaveten Arnavutların önemli bir kısmının Meclis-i Mebusan'da Hürriyet ve İtilaf Partisi saflarına katılmasına atıfla, **“kimi kimi kullandığı sorusunu”** sıklıkla işlemiştir. Bu sorunun aynı zamanda temel problematik/soru olması açısından eserin buna verilen yanıtların bir derlemesi olduğunu söylemek mümkündür. Gerçekten Çelik, Arnavut asıllı bir Türk akademisyen olmasının tesirinde kalmadığını, İttihatçılar ve Arnavutları dönemin ârizî (*accidental*) gelişmelerinden yalıtmak suretiyle ortaya koyduğundan okura tahlilde zorluk çıkarmayarak dolaylı biçimde ispatlamıştır. Çelik'in bu soruyu sorarken, Arnavutların, **“İttihatçılarla ortak hareket eder gibi görünmeyi tercih etmişler”** şeklinde özetlenebilecek teorisine karşılık **“İttihatçıların daha başından beri, Arnavut ulusçularının meşrutiyetten ne beklediklerini bildikleri anlaşılmaktadır”**; **“Burada sadece İTC'yi eleştirmek yerine böyle bir politika izlemeye onları neyin ittiğine de dikkat çekmek gerekir.”** biçiminde imlediğimiz satırlar analitik ve nesnel metotlardan uzaklaşmama kaygısının delili sayılmalıdır. Son bakışta, alt-küçük başlıklar arasında kronolojik bir uyum gözlenmesine karşın kitabın okuyucuya sunulmasında ön planda olan yöntemin **“analojik bir hiyerarşiye”** yaslandığı anlaşılıyor. Eserin diğer Balkan ve Türk siyasi kroniklerine nispetle üzerinde önemle durduğu husus ise Arnavut Ulusçuluk Hareketi'nin ve 31 Mart Ayaklanması'nın homojen olmamasına ve üst katmanlarında dini motifler barındırmasına rağmen, bunların esasında **“siyasi rekabetten”** kaynaklandığıdır. Bilhassa Arnavut Ulusçuluğunun Firzovik Toplantısı'yla somutlandığı üzere beylerden ve ulemadan müteşekkil bir aydın hareketi olduğu; 31 Mart Ayaklanması'nın ise sanıldığı aksine Sultan Hamid'i ve İttihatçıları aynı anda devirmeyi öngören ve amaçlayan siyasilerin işi olduğunu **“vurgulamaktadır.”** Sina Akşin ve Tarık Zafer Tunaya gibi otoritelere de başvuran Çelik, en nihayetinde soyu Kanuni döneminde Trablus'u fetheden Kaptan-ı Derya Sinan Paşa'ya uzandığı iddia edilen bir Arnavut Aydını olan İsmail Kemal Bey'in ve Ahrâr Fırkası'nın 31 Ayaklanması'nın başını çektiği; İngilizlerin bu karşı devrimle Kamil Paşa hükümetini yeniden iktidara taşımayı amaçladıkları ve Almanya ve Avusturya'nın da ayaklanmayı bastıran Hareket Ordusu'nun masraflarını karşıladığı iddiasından yola çıkarak, isyan ve isyanın bastırılması olayının tamamen dış güçlerin (*Alman-İngiliz*) rekabetinin sonucu ortaya çıktığı, içerdeki siyasi mücadelenin de bu dış desteğe göre şekillendiğini çıkarsamaktadır. Ayıryeten, 1909'da Padişahın yetkilerini kısıtlayan **“35. Madde'nin”** değiştirilmesi teklifinin ve 1912 Sopalı Seçimlerinin İttihatçıları destekleyen muhafazakar görüşlü Arnavutları bile İTC'den uzaklaştırdığının altını çizerek, siyasi gelişmelerin bambaşka

¹ Eserde aktarılan bilgilere göre Meşrutiyet'ten sonra Cemiyet'in çekirdek kadrosu adeta dışlanmıştır. Öyle ki İbrahim Temo, Selanik'teki İttihat ve Terakki Genel Merkezine kutlama amacıyla gittiğinde, Cemal Bey (Paşa) kendisine **“Doktor, hangi cemiyeti murad ediyorsunuz? Bizim cemiyetimiz, sizin vatan haricinde çalıştığınız cemiyet değildir. Bu cemiyet, Manastır ve Selanik mahsulüdür”** gibi küçümseyici sözlerle karşılanmıştır. Ayıryeten, Temo'nun, kendilerinin kurduğu İttihat ve Terakki cemiyetinin adının Terakki ve İttihat şeklinde değiştirilerek aynen kabul edilmesinin kendi cemiyetlerinin benimsendiğini gösterdiği şeklindeki “ilginç” yorumlarına değinilmiştir. Çelik ise sanıyoruz bu ilginç ve çarpıcı bilgiler karşısında **“cemiyetin kurucularının neden dışlandıkları”** konusunda (*ikiliğin kökenleri üzerinde*) halen doyurucu çalışmalar yapılmadığından adeta şikâyet etmektedir.

bir düzleme taşındığını; diğer bir ifadeyle siyasi, kültürel, iktisadi etmenlerin tetiklediği hizipleşmelerin artık daha belirgin tonlar kazanmaya başladığı savunularak eserin mebdeini (*ana hatlarını*) teşkil eden **“ikinci bölüme gerçek çerçevesi-kıyafeti giydirilmiştir.”** Nitekim, bu bölümün çerçevesinin en küçük ancak en mühim motifi ise Arnavutluk’un Ergiri Mebusu Müfid Bey’in Meclis-i Mebusan’da verdiği takririn Balkan Savaşı’nın (1912-13) yaklaşmakta olduğuna işaret ettiğine dair yer verilen pasajdır. Müfid Bey’in verdiği takrir Balkan devletlerinin Osmanlı aleyhine ittifak kurma olasılığının gerçekleşmesi halinde Osmanlı’nın alacağı vaziyeti sormuştur. Ancak İttihatçı hükûmetin Hariciye Nazırı Rifat Paşa’nın **“ortada fol yok yumurta yoktur”** demek suretiyle yanıtlamasından hareketle, Osmanlı Dışişlerinin yaklaşmakta olan Balkan Savaşı’nı ciddiye almadığının emaresi olarak yorumlanmaktadır. Netice itibarıyla, Arnavut Aydınlarının veya Beylerinin (*İsmail Kemal Bey, Mithat Fraşheri, Ergirili Müfid Bey, Üsküplü Said Hoca, Vulçettrinli Hasan, Necip Draga, Hasan Priştine, Basri Bey*) sırasıyla Mutedil Hürriyetperverân Fırkası, Ahrâr Fırkası ve Hürriyet ve İtilâf Fırkası gibi birbirinin türevi olan fırkalara gerek destek vermek suretiyle ve gerekse de kurucu kadrolarında yer alarak, İttihatçıların merkezîyetçi (Türkçü) politikalarının ateşli muhalifleri olarak tarih sayfalarına yazıldığı **“sonucuna varılmaktadır.”** Nihai analizde, Basri ve Hasan Bey gibi Arnavut mebusları ile Mithat Fraşheri gibi Arnavut aydınlarının, ittihât-ı anâsır kavramını ittitatçılardan farklı yorumlayarak (*özerklik tanıyarak birliği sağlamak*) savunduklarının iddia edilmesine rağmen Arnavutların gerçek amacının Bulgar, Sırp, Romen ve Yunan milletleri gibi **“bağımsızlığı”** esas aldıkları ileri sürülmüştür. [Zaten bu bölümün **“Hürriyet ve İtilâf Fırkası”** isimli alt başlığı altında HİF’in temel amacının bile İTC’yi iktidardan uzaklaştırmak olup; homojen bir ideoloji veya zihniyet yapısına sahip olmadıkları bilgisine yer verilmiştir.] Böylelikle eserin ana öznesi/ögesi kabul edilen Arnavutların, İttihatçılarla muğlak başlayıp biten ilişkisine verilen **“yanıtın gerekçesi”** de açıklanmıştır.

Üçüncü Bölümde ise, Arnavut ulusçuluğunun kültürel boyutu ve öğeleri değerlendirilmiştir. Arnavut cemiyetleri, kongreleri ve basınının Arnavut ulusçu hareketindeki rolü, Arnavut alfabesi ve Arnavutça eğitim gibi konuların zamanla Arnavutluk Sorununun çıkışında temel noktalar olduğu ortaya konulmuştur. “A” alt-orta başlığı altında **“Arnavut cemiyetleri”** ele alınırken -tahminen tematik yöntem izlemenin bir yansıması olsa gerek- bilgi karmaşasının önüne geçmek amacıyla Arnavut cemiyetleri meşrutiyet dönemi öncesi ve meşrutiyet dönemi cemiyetleri olarak iki alt başlık altında verilmiştir. Tunaya’nın deyimiyle **“Başkim (İttihat-Birlik) cemiyetlerinin Arnavut dernekleşme tarihinin en tanınmış ve örgütlenmiş”** olduğu için cemiyetlerin İstanbul ve Manastır merkezleri olarak ayrı ayrı alt başlıklar halinde değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Şöyle ki, İstanbul’daki Jön Türklerin kulübünün, 1909 Arnavut İsyanı’nın mimarı olmasına binaen Manastır kulübüyle liderlik yarışına girdiği bilindiği için aralarındaki nüansların yalnızca kent ölçeğinde kalmadığı özellikle belirtilmek istenmiştir. Alt-orta başlığa karşılık gelen “B” kısmının **“Basın”** konusu hakkındaki bilgilerin çoğunun **Arnavutluk Milli Kütüphanesi’nin arşivi** ile bazı gazete ve dergilerden elde edildiğinin yazar belirtilmesi, üçüncü bölümün özgün bir nitelik taşıdığının işareti

olarak dikkate değerdir. Basının, yurtdışında ve Osmanlı topraklarında çıkan gazeteler alt başlıkları halinde verilmesi yine tematik yöntemin tercih edilerek intizâmından (*şekil disiplini*) taviz verilmediğinin göstergesidir. İçerik bakımından konuya eğilmek gerekirse, başlangıçta sadece kültürel olduğu düşünülen Arnavut faaliyet ve isteklerinin aslında 19. yüzyılın sonunda ortaya konmuş olan siyasi amaçlara ulaşmak için dile getirildiği, yani “tüm kültürel amaçlı faaliyetlerin aynı zamanda siyasi bir içeriği olduğu” üzerinde durulmuştur. Bu sorunun çözümü için Osmanlı Hükûmetlerinin uyguladığı politikalar ve bunun Arnavutlar üzerinde yarattığı tepkiler de değerlendirilmiştir. Sözelimi, Arnavut Basını’nın ilk örneklerine 19 yüzyılın ikinci yarısından itibaren Arnavutluk dışındaki topraklarda rastlanmasına karşın Sultan Hamid’in sansür politikasından dolayı ancak 1908 sonrasında Osmanlı topraklarında sürekli yayınların çıkmaya başladığı söylenmiştir. Hatta Muhafazakâr Arnavutların çıkardığı Yıldız gazetesinin meşrutiyet yanlısı ve Sultan Hamid karşıtı bir yayın politikası izlediği bilgisine de yer verilmiştir. Öte yandan “C” alt-orta başlığı altında verilen “*Arnavut Kongrelerinin*” de Arnavutça alfabe ve Arnavutça eğitim gibi kültürel sorunları masaya yatırmak için düzenlenmiş siyasi emeller taşıyan kongreler olduğu çıkarsaması meşrutiyet öncesi ve sonrası olmak üzere ayrı ayrı tartışılmıştır. Meşrutiyet (1908) öncesindeki kongrelerinin Paris ve Napoli’de (*Osmanlı toprakları dışında*) gerçekleştirildiğinden bahisle, alınan kararların temel motifinin Arnavutların Osmanlı’ya karşı harekete geçilmesine yapılan vurgu sonucunda özerkliğin ilanının çözüm getireceğidir. Meşrutiyet dönemi kongreleri kronolojik sırasıyla, Manastır (1908), Debre (1909), Elbasan (1909), Manastır (1910) verilmiş; Manastır kongresinin (1908) toplanış amacının Kuzey (*Gega*) ve Güney (*Toska*) Arnavutları arasındaki alfabe krizini giderme kisvesi altında Arnavut ulusal birlik ve beraberliğini sağlama gayesini gözetmesine rağmen Kosova müslümanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Arap alfabesinin ön planda olmasından dolayı kongrenin nispeten çözümsüz kaldığı sonucuna varılmış; Debre Kongresinin (1909), İttihatçı Arnavutlar tarafından, gerek bir önceki Manastır kongresinin alfabe kararlarını Arap alfabesi lehine çevirmek ve gerekse de 31 Mart sonrasında basında Arnavutlar aleyhine yayılan haberleri haksız çıkarmak yani Arnavutların irticâcı olmadığı temasından hareketle meşrutiyete bağlılıklarını vurgulamak amacıyla tasarlandığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte Debre Kongresinde karara bağlanan 12 maddeye karşın vergi ve askerlik konusunda memnuniyet duymayan kimi Arnavutların hareketlenmesinin yeni bir isyan dalgasının habercisi olduğu dile getirilmiş; Elbasan (*İlbasan*) Kongresi’nin (1909) ise yine bir İttihatçı Arnavut siyasi lideri Derviş Hima başkanlığında düzenlendiği ön bilgisine ilaveten, kongrenin nihai amacının Arnavutların cahilliğini (*Darümuallimin mektebi vasıtasıyla vs.*) gidermenin eğitimden geçtiği ve bu minvalde Arnavutluk’ta okullar açılmasına dair kararlara merkezi hükûmetin de sıcak baktığı yazılmış; Manastır Kongresi’nin (1910) toplanma gerekçesinin ise görünürde (sözde) İlbasan’da Latin harflerine geçilmesine ilişkin kararların muhafazakâr Arnavutlar tarafından kabul edilmemesi sayıldığı lakin Osmanlı belgeleri ve Peter Bartl’in kaynaklarının kıyaslanması dikkate alındığında, Arnavut özerkliğinin sağlanmasında basamak olarak addedildiği (*Arnavut kulüplerinin ayaklanmalara çanak tutan askeri organizasyonlar*

olduğunu perdelemek amacıyla kullanıldığı!) yorumsaması yapılmıştır. “D” alt-orta başlığı altında ise “*Arnavut Alfabeti Sorunu*” sadece meşrutiyet öncesi (19.yy) ve sonrası (1908) verilerek yetinilmemiş; ilk başta (1 no’lu alt-küçük başlık) kökenlerine de ayrı bir başlık açılarak, Hasan Kaleshi’nin Arnavutların ataları sayılan İlliryalıların yazılı bir metin bırakmadıkları inancını baz alarak, alfabelerinin 7. yüzyılda Latin, 8. yüzyılda ise Grek etkisinde kaldığını ileri sürdüğü; Heredot’un verdiği bilgiler ışığında ise Arnavutların eski dedeleri Pelesglar’ın M.Ö. 16. yüzyılda Fenike harflerini alarak Latin alfabesinin temellerini attığına değinilmiş; sonuçta Arap alfabesinin, Arnavutça’nın fonetiğine uymadığı yönünde fikir birliğine varıldığından Elbesanlı Patabasi, Beratlı Kostantin, Teodor Hacı Filip ve Jan Vellaria’nın (40, 37, 52, 30 harfli) alfabeler hazırladıkları bilgisine yer verilmiştir. 2 no’lu alt-küçük başlığa ise “*19 Yüzyılda Arnavut Alfabeti Oluşturma Çabaları*” ismi verilmiş; söz konusu başlık, bu konuda ilk ciddi çalışmayı yapan Naum Vekilharci’den (1844), Arnavutların Müslümanlarının Arap, Ortodoks Rum (Yunan), Katoliklerinin Latin olmak üzere üç alfabe kullandığına ve buna karşılık 1879’da kurulan komisyonun Latin alfabesinde karar kılarak milli alfabe sorununu kısmen çözdüğüne (*zira Sultan Hamid hoş karşılamamış ve yasaklanmıştır*), İttihatçıların ise Namık Kemal’in Osmanlı’ya bağlı milletlere alfabe-dil hürriyeti tanınmaması fikrinden esinlenerek 1908’den sonra Arnavutların taleplerine sert yanıtlar verdiği değin ayrıntılı bilgiler ihtiva etmektedir. **“Bu anlamda meşrutiyet döneminin Arnavut alfabesi tartışmalarının hangi şahıs isimlerine ve temele yaslandığı aydınlatılmıştır.”** “*Meşrutiyet Dönemi’nde Arnavut Alfabeti Tartışmaları*” isimli 3 no’lu alt-küçük başlıkta ise 19. yüzyılda çözülemeyen Arnavut alfabesi sorununun Meşrutiyet’in ilanından kısa bir süre sonra yeniden gündeme geldiğinden bahisle, Manastır’da Gjergi Fishta başkanlığında düzenlenen komisyonun sonucunda, Agimi, Başkimi, İstanbul ve Kristofordhi’nin Yunan harfleri arasından İstanbul alfabesi (*Sami Fraşheri alfabesi*) ve Latin alfabesi olmak üzere iki alfabenin kabul edildiğine öncelikle yer verilmiştir. Bu bölümde geçen özel isimler *Süleyman Nafiz*, *Denizli Mebusu Fraşarlı Gani Bey* ve *İttihatçı Hüseyin Cahit* olup; mezkûr şahısların “*Arnavutların harfleri ile ilgili tartışmaya Arnavut olmayanların müdahale etmemesi gerektiği*” kabilindeki sözlerine önemle dikkat çekilmiştir. Üstelik, andığımız bilgiler evvelinde Sultan Hamid’i eleştiren İttihatçıların, iktidara geldikten sonra Sultan Hamid’i andıran şekilde ümmet anlayışı dairesinde Arnavutların ilerici aydınlarını engellemeye çalıştığının belirtilmesi, çelişkilerin üzerinde durulması, Çelik’in İttihatçılar ve Arnavutlar isimli doktora tezinde **“İttihatçıları örtülü bir şekilde eleştiri oklarına tuttuğunun işaretleri sayılabilir.”** Konuya dönecek olursak, 1910 yılı başında Manastır, Görice gibi önemli merkezlerde Arap harfleri lehine binlerce kişilik mitinglerin yapılmasıyla devam eden sürecin Latin harfleri taraftarlarının ilerleme kaydetmesi üzerine, başlangıçta Arnavut alfabesi sorunda tarafsız kalacağını basına bildirmelerine rağmen İttihatçıların Latin harflerinin propagandasını yasakladığı için 1910 yılındaki Arnavut İsyanlarının çıkmış olabileceğine değinilmektedir. Nihayet bölümde işlenen **“temanın”** ise Kuzey Arnavutluk’un Arap harflerini savunması ile Güney Arnavutluk’un Latin harflerini savunmasının altında yatan meselenin özünün irdelenmesi bağlamında **“geleneksel yapı ile modernleşme yanlısı düşüncenin çatışması”** olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz. “E” alt-orta başlığında

değerlendirilen “Arnavutça Eğitim Sorunu” konusu da önceki alt-küçük başlıklarda uygulanmış kronolojik tasnifine sadık kalınarak, “Meşrutiyet Öncesinde Arnavutça Eğitim Talepleri” ve “Meşrutiyet Döneminde Arnavutça Eğitim” başlıkları altında kapsamlı olarak irdelenmiştir. Birinci kısmın **“konusu”** azınlıkların kendi dillerinde eğitim hakkından tek mahrum kalan millet olan Arnavutların, Yunanistan’ın ve Avusturya’nın asimilasyon politikaları da eklenince, Arnavut aydınlarının, Osmanlı yönetiminden ana dillerinde eğitim alabilecekleri okul açma talepleridir. İkinci kısımdaysa, İttihatçı hükümetler döneminde Gega) (Kuzey) ile Toska (Güney) Arnavutları’nın fikir ayrılıkları bir kenara bırakılırsa, genel itibariyle, Arnavutların Arap alfabesi yerine Latin alfabesini kullanmak istemelerinin yanı sıra Arnavutluk’taki bütün okullarda milli lisan olarak betimledikleri Arnavutçanın okutulması yolundaki taleplerinin, İttihatçıların muhalefeti karşısında akim kaldığı **“ana tema”** olarak belirmektedir. Söz konusu her iki başlıkta yapılan değerlendirmelerden eğitimin hangi harflerle yapılacağı meselesinde kutuplaşan Arnavut aydınlarının, eğitimin Arnavutça yapılması hususunda uzlaştıkları ve kültürel taleplerinin siyasi içerik taşıdığı **“sonucuna”** varılmıştır.

Dördüncü Bölüm’ün ismi “Arnavutluk Sorunu ve Arnavutluk İsyanları”dır. Bölüm, A) Arnavutluk Sorununun Ortaya Çıkış Nedenleri ve B) Arnavut İsyanları olmak üzere iki ana başlığa denk düşmektedir. 11 alt başlığa sahip “Arnavut İsyanları” konusuna geçilmeden evvel “Arnavutluk Sorununun Ortaya Çıkış Nedenleri”ne değinilmesi eserin **“teorilerin savunulmasına”** yönelik olmakla beraber bilimsel etik kurallarının son bir kez daha gözetildiğini göstermektedir. Bölüm esas itibariyle, ilk üç bölümün geneline serpiştirilen Arnavut İsyanları fenomeninin **“sağlaması”** izlenimini vermektedir. Diğer bir ifadeyle, tarihçilik metodolojileri bakımından iltifat gören **“yüksek levhanın”** eserde ikinci bölüme karşılık gelmesi, üçüncü bölümle alçak irtifaya geçen hususların, dördüncü bölümde ivme kazanması veya sonuca yaklaşması şeklinde tarif etmek mümkündür. Bu bağlamda dördüncü bölümün bir nevi **“tumdengelim yönteminden”** beslendiği iddia edilebilir. Böylece, ulusçuluk, meşrutiyet, kültür gibi kavramların içinden isyan fenomeni çekip çıkarılarak, **“eserin dördüncü özeti”** yani Arnavut İsyanları detaylandırılarak, geniş havuzu içerisinde verilmiştir. Arnavutluk Sorununun Nedenleri başlığında, Arnavut aydınlarının başlangıçta tam olarak ayrılıkçı bir siyaset benimsemediklerini söylemenin kolay olmadığına değinilerek; özerk bir yönetim ve buna bağlı olarak dil ve eğitim konusunda serbestlik tanınması taleplerinin, hiç görülmemiş şiddetli isyanlara ve bağımsızlığa varmasının altında yatan nedenin İttihatçıların, eski rejimin uyguladığı mizaca göre muamele politikalarının tam tersini izlemesi gösterilmiştir. Nitekim, B) Arnavut İsyanları ismi altında mercek tutulan on bir alt başlık birinci, ikinci ve üçüncü ana bölümlerin içeriğinde verilen Arnavut isyanlarının bir derlemesi olduğu için çıkarsanan ana fikre değinmek şimdilik yeterli olacaktır. Bölümüne göre Arnavut İsyanlarının **“çıkması, gelişimi ve sonuçlanması”** şu altı madde etrafında düğümlenmektedir: Birincisi, Arnavut ulusunun Anadolu halkına kıyasla uysal olmayan karakteri; ikincisi, Meşrutiyet’ten itibaren İttihatçı karşıtı Arnavut aydınlarının (İsmail Kemal, İsa Bolatin), İttihatçı Arnavutlarla (Mithat Fraşheri, Necip Draga), girdikleri

çekişme; üçüncüsü Arnavut aydınlarının ittihatçıların Almancı tutumlarının aksine İngiliz yanlısı tavır takınmaları; dördüncüsü Arnavutların, eşitliği, merkeziyetçiliği esas alan Osmanlılık siyasetine karşı çıkmaları; beşincisi, Arnavutluk isyanlarının siyasi yollardan özerklik amaçlarına ulaşamayacağını anlaşılmaması üzerine çıkmışlığı ve altıncısı ise Balkan Savaşları sırasında Türk ulusu kadar Arnavutların da topraklarının yarısını kaybederek olumsuz etkilenmeleridir. Çelik, Balkan Savaşlarında hezimet uğrayan iki tarafın tarihi seyrini incelerken, **“kimin haklı olup olmadığını değil, sonuçlarının ne olduğunu”** sorarak meseleye **“siyaset ve iktidar mücadelesi”** kavramları üzerinden eğildiğini zımnen beyan etmiştir. Arnavutluk Sorunu ve Arnavut İsyanları bölümünün **“sonucu”** ise İttihatçılarla Arnavutların Tanzimat ile Meşrutiyet devirlerinde gerçek anlamını kazanan **“sembiyotik (bağımlı) ilişkisinin”**, Balkan Savaşları’nın akabinde Arnavut ve Türk göçmenler nezdinde Anadolu coğrafyasında sürmekte olduğudur. Bölümün vardığı **sonuç** bu itibarla, Halil İncelik’in **“Türkiye’yi imparatorluk’un minyatürü”** şeklinde tabir eden veciz sözünün sağlaması gibidir.

Sonuç Bölümü’nde ise eserin enikonu bir değerlendirmesi yapılmıştır. Ancak dört ana bölümde verilen teferruatlı bilimsel bilgiler süzgeçten geçirilirken akıcılık, sadelik, yalınlık, gibi esaslara sadık kalındığı anlaşılmaktadır. Bu anlamıyla, yapıtın tamamında nispeten gerçekleştirilemeyen kronoloji ve konu bütünlüğü meselelerinin sonuç bölümünde başarıyla çözüldüğü açık ve net bir şekilde görülebiliyor. Paragraflar ve pasajlar arasındaki kronolojinin veya olay örgüsünün tutarlı bir şekilde verilmiş olması bunun göstergesidir. Üstelik, Kosova Sorunu’na dair sunduğu yorumlara bugünün penceresinden bakıldığında yazarın kendi görüş gücünü geleceğe yansıtabildiği sonucuna da varılabilmektedir. Çünkü, Çelik, Arnavutlar arasında da Sırporda olduğu gibi “Büyük Arnavutluk” hayalinin canlandığından hareketle, Kosova’da ve Makedonya’da yaşayan Arnavutların başta Amerika olmak üzere batılı devletlerin desteğinde bağımsızlık yolunda ilerlediği ifade edilmiştir. Nitekim Kosova, incelediğimiz eserin basılmasından yaklaşık dört yıl sonra (2008) yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu itibarla **“yazarın vardığı sonuç”**, diğer Balkan ulusları gibi Arnavutların **“Büyük Olma Hayaline”** kapılabileceği ve Balkanlar var oldukça çekişmelerin de var olacağı üzerinedir. Keza, Arnavutların başlattığı ulusçu isyan hareketlerinin sadece Osmanlı’ya değil, Balkan uluslarının yayılma çabalarına da tepki olarak tarif edilmesini tersten okuduğumuzda, kendi zaviyemizden baktığımızda erişebileceğimiz yanıtların kadrajına bir tepki ve dikkat çekme niteliği taşıdığının fark edilebilmesi eserin filigranı misali karşımızda belirmektedir.

Kaynakça: Şekil disiplini bakımından kaynakçanın evrensel standartlara uyum sergilediği rahatlıkla söylenebilir. Başvurulan kaynaklar, arşiv belgeleri, resmi yayınlar, gazete ve dergiler, kitap ve makaleler olmak üzere titiz bir şekilde tasnif edilerek ayrı ayrı yerleştirilmiştir. Nicelik bakımından **“kitap ve makaleler”** başlığı gerek diğer kategorilere oranla ve gerekse iç hacmi dolayısıyla önemli bir yer kaplamaktadır. Nitelik bakımından ise arşiv belgeleri ile gazete ve dergiler bölümü kaynakçaya özgünlüğünü kazandırmıştır. Açmak gerekirse, Çelik’in tezini meydana getirirken Türk müelliflerin eserlerinden yaklaşık yüzde %70 oranında yararlandığı görülüyor. Buna karşılık Arnavutluk menşeli

yazarların yapıtlarından, Arnavutluk arşivi vesikalarına ve Arnavutluk kütüphanelerinin gazete-dergilerine varıncaya kadar sıklıkla başvurulduğunu tespit edebiliyoruz. Bu ise muhtevasının önemli bir kısmının çeviriler olduğu ve diğer kaynaklarla birlikte göz önüne alındığında eleştirel bir bakış açısıyla tevsik edildiğini gösteriyor. Kaynakça’da en dikkat çeken isimler ve eserleri ise şunlardır: (*Gazete ve Dergiler*): Albania, Başkim, Besa, L’Albanese D’Italia; (*Kitap ve Makaleler*): Alpan, Necip: “Arnavutluğun Bağımsızlığı ve Avlonyalı İsmail Kemal Bey”, Bozbora, Nuray: “Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavutluk Ulusçuluğu’nun Gelişimi”, Castellan, George: “Balkanların Tarihi”, Fraşheri, Kristo: “The History of Albania”, Fraşheri, Şemseddin Sami: “Kamus-u Alam”, Fraşheri, Naim: “Fletero e Bektasivet”, Hanioglu, M. Şükrü: “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)”, Malcolm, Noel: “Kosova, Balkanları Anlamak İçin”.

Sonuç olarak Çelik’in, İttihatçılar ve Arnavutlar isimli eseri doktora tezinin yayımlanmış halidir. **Araştırma-inceleme** eser statüsünde olmakla beraber **“siyaset tarihi”** kapsamına girmektedir. Başlangıçta Arnavutların isyan hareketlerine dair tarihsel aksiyomların Arnavut aileleri ve liderleri etrafında (*Başsalar, Thopialar, Dukakinler, Musakiler, Aranaitler, Kastriotalar ve İskender Bey*) verilmesi ile Meşrutiyet dönemindeki komitacılık faaliyetleri doğrultusunda Arnavutların **“karakteristiğiyle”** bağlantısının kurulabilmesi bakımından dikkate değerdir. Tarihte süreklilik aramaya karşılık gelen bu **“genel” (umûmî)** metodoloji çerçevesinde Arnavut İhtilallerini uzak tarihte Arnavut Feodallerinin yönetmesine rağmen yakın geçmişte Arnavut Aydınlarının bayrağı devraldığına vurgu yapılması çok önem arz etmektedir.² Bu itibarla eserin öznesi, İttihatçılar ve Arnavut Aydınları iken, konusu Arnavutların Meşrutiyet Dönemi’nde çıkardığı isyanlardır. Söz konusu içerikte İttihatçılar ve Arnavutların bağımlı ilişkisi incelenmiş; kimi İttihatçıların aynı zamanda Arnavut, kimi Arnavutlarınsa aynı zamanda İttihatçı olduğunun altı çizilmiş; sonuçta İttihatçılar kadar Arnavutların da Meşrutiyet’in ilan edilmesinde payı olduğu vurgulanmıştır. Bağımlı ilişkileri ele alınırken **“Başkim ve İttihat”** kavramlarının semantik yakınlığının ilginçliğine değinilmesi de ihmal edilmemiştir. Arnavutların isyan hareketlerinin tarih boyunca hangi sonuçlara yol açtığı **“eserin sorusu”** iken, Meşrutiyet’in ilanındaki etkisi bu anlamıyla eserin **“büyük sorusudur.”** Çelik, bu eseri meydana getirirken, yargıçlık yapmaktan kaçınmış; **Enver Ziya Karal, Yusuf Hikmet Bayur** gibi İttihat ve Terakki uzmanları ile **Nuray Bozbora, Necip Alpan, George Castellan, Süleyman Külçe** gibi Arnavutluk ve Balkan Tarihi uzmanlarının fikirlerini, Arnavut ve Türk arşivlerinde, kütüphanelerinde tespit ve tetkik ettiği verilerle sentezleyerek tezlerini destekleme yoluna sıklıkla başvurmuştur. Eserin bu özelliği bilimsel etiğin gereği olmakla birlikte post-modern tarihçilerin benimsediği

² Yazar daha sonraki bilimsel yazınlarında belirttiği üzere milliyetçilik konusunda genel olarak üç kuramsal yaklaşım olan İlkçi, Modernist ve Etno-Sembolcü yaklaşımlar arasından Miroslav Hroch’un modernist kuramını ve Etno-Sembolcü yaklaşımı/yöntemini esas aldığı beyan etmiştir. Çelik’in aktardığı kadarıyla, etno-sembolcü kuram, ulusların etnik kökenlerinin tarihsel olarak eski olduğunu kabul ederek ilköçilere yaklaşıp da modernizmin millet olmadaki rolünü de yadsımaz. Dolayısıyla bu kuram arayol/sentez olarak da değerlendirilmiştir. Aktarılan bilgiler için bakınız: Bilgin Çelik, *Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 1-5.

“dipnot bir metnin bir türlü asıl metin olamayışının ifadesidir” ilkesine/öğretisine uyum sergileyemediğinin emaresidir. Tezlerin savunulması açısından gerekli ve elzem addedilen bu nevi prosedür kaygıları (kırtasiyecilik) konunun önüne geçmiş izlenimi veriyor. Sanırız, yazarın ön sözde kendi ağzından ifade ettiği kronoloji ve konu bütünlüğünü sağlama problemlerinin ardında; madalyonun diğer yüzünde bu resim yer almaktadır. Ancak yukarıda da belirttiğimiz üzere, sonuç bölümünde bu sorunlar büyük ölçüde giderilmiştir. Bu bağlamda eser **“özel”(münhasır)** metodoloji bakımından Barkan’ın belge-fetişizmine ve Köprülü’nün yorumsamacılığına yaslanan metodolojilerini aynı anda selamlamaktadır. **“İttihatçılar ve Arnavutlar”**ın, DEU’nun tarih ve felsefeyi harmanlayan metodolojisine paralel olarak, sadelik, yalınlık gibi kadim nosyonlardan şaşmayan; **“tarihçinin ön kabulleri olamaz, tarihçi -sözümona- hakikatin (kavramların) en saf halini görebilen kişidir”** ilkesi ile **“tarihçi fotoğrafın bütününe görebilen kişidir”** vecizesini buluşturan ekolünden beslenen Bilgin Çelik’in, Annalesçiliğin alt-orta sınıfların, iktisadi faktörlerin, gerek Balkan Tarihçiliği ve gerekse de ulus devletlerin ortaya çıkışı bağlamındaki rolünü abartan yorumsamalarına nazire olması muhtemeldir. Çünkü, Arnavut bağımsızlık girişimlerinin bir aydın hareketi olarak başladığı tespiti eserin temasıdır. [Öte taraftan yazarın eserde atıf yaptığı kendi makalesinin (kısa ismiyle) **“Arnavut Ulusal Hareketi ile Türk Ulusal Hareketi Arasındaki Paralellikler”** ismini taşıması çok manidardır. Bu bağlamda Arnavutların, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin inşası sürecinin öznesi konumunda değerlendirildiğini çıkarsamaktayız.] Sonuç itibarıyla, Arnavut ulusçuluğunu muhafazakâr ulusçuluk olarak niteleyen Prof. Dr. Nuray Bozbora’nın savlarına, olgunlaşmayı ifade eden modern dönemin **“siyasi parametrelerini”** katarak geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki diyalogu kurgulayabilmiştir. **Nihai analizde, Meşrutiyet dönemi Arnavut ulusçuluğu alanında önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamıştır.**